
БОНДАРЕНКО З.П.,
кандидат педагогічних наук,
доцент,
Дніпропетровський національний
університет ім. Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА

Розглянуто питання формування уявлень та готовності студентів до усвідомленого батьківства протягом навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: усвідомлене батьківство, компоненти усвідомленого батьківства, студенти, вищий навчальний заклад, волонтерська робота.

Рассмотрены вопросы формирования представлений и готовности студентов к осознанному родительству на протяжении учебы в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: осознанное родительство, компоненты осознанного родительства, студенты, высшее учебное заведение, волонтерская работа.

The problems of forming attitudes and readiness of students to responsible parenthood during learning in higher education. Questions of content prepare students for responsible parenthood throughout the training in higher education. Substantiates the role of training in the structure of conscious parenting education training is an important goal and strategic position of the university in the context of a competitive specialist. Noted that such an approach can be seen as a method of forming a vital competence of students considering family values, has not only the specific knowledge and skills in the direction, but also helps to master the art of successful family life, technology marital success. Emphasis is placed on the fact that young people should be given the skills of interaction with parents, grandparents and relatives, changing unconstructive attitude to them on an effective model of cooperation and understanding, and to develop the ability to be emotionally stable, determine the purpose and meaning of family life, the ability to prevent and solutions bind family conflicts; stimulate the development processes

of cultural heritage Ukrainian family, her spiritual self. It is important to prepare students for fatherhood, as well as provide an opportunity for the development and implementation of the curriculum in the working structure of the educational process at the university.

Key words: *conscious parenting components responsible parenthood, students, high school, volunteer work.*

Постановка проблеми. Підготовка молоді до усвідомленого батьківства є завжди актуальним питанням для українського суспільства, бо здавна родина мала великий вплив на людське життя. Основні соціальні інститути нині не вповні забезпечують достатній розвиток якостей майбутнього сім'янина. У наш час звичайними явищами стають: малодітна родина, відхід від традиційного розподілу ролей і відповідальності у родині, збільшення кількості неповних сімей, ослаблення виховної ролі батьків, ріст бездоглядності дітей, зниження стабільності сім'ї та інші актуальні явища у сфері родини та дитячо-батьківських відносин.

Сьогодні існують протиріччя між вимогами суспільства до виконання функцій сучасної родини й рівнем їх здійснення на практиці, між обсягом знань молоді щодо відповідального виконання функцій батьків й рівнем їх сімейних компетентностей, ступенем усвідомлення власної позиції особистості та відповідальності за створення родини тощо.

З огляду на вищесказане, підготовка студентів до усвідомленого батьківства можлива за умови вивчення стану підготовки молоді до створення родини та цілеспрямованої роботи щодо зазначеної теми. Навчання усвідомленому батьківству у структурі підготовки фахівців освітньої сфери

є вкрай важливим завданням і стратегічною позицією вищої школи у контексті європейських вимог до підготовки конкурентоспроможного сучасного фахівця. Такий підхід може сприйматися як метод формування життєвої компетентності з огляду на сімейні цінності, що надає не лише специфічні знання та навички з певного напрямку, а й допомагає оволодівати мистецтвом успішного сімейного життя, технологіями життєвого родинного успіху. Важливо наділити молодих людей уміннями взаємодіяти з прабатьками або особами, що належать до їх родинного оточення, змінюючи неконструктивне ставлення до них на ефективну модель співробітництва та взаєморозуміння, а також розвивати уміння бути емоційно стійкими, визначати мету та сенс життя родини, вміння попереджувати і розв'язувати сімейні конфлікти; оволодівати механізмами саморегуляції та стимулювати процеси розвитку культурного надбання української родини, духовного її самовдосконалення. Тому зрозуміло, що вивчення питань щодо готовності студентів до батьківства, надасть можливість розробки та впровадження робочої навчальної програми у структуру навчального процесу.

Формулювання мети статті. Метою статті є: теоретичне та емпіричне дослідження психолого-педагогічних засад підготовки студентської молоді

до розуміння усвідомленого батьківства в умовах вищого навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що поняття усвідомленого батьківства все більше привертає увагу дослідників. Усвідомлене батьківство – одна з найбільш складних та мало розроблених проблем сучасної науки. Актуальність її вивчення обумовлена протиріччями між гостротою демографічних проблем, які пов'язані з кількісною перевагою людей похилого віку над молоддю, великою кількістю сімей, які розпадаються, збільшенням кількості дітей-сиріт та соціальних сиріт, зростанням кількості випадків жорстокого ставлення до дитини й недостатньою розробленістю програм соціальної і психологічної допомоги молоді, яка є потенційними батьками.

Відомо, що сім'я є важливим компонентом мікросередовища дитини. А найближчими та найвпливовішими на дитину в сім'ї вважають батьків. Спілкування дитини з батьками є найважливішим чинником її розвитку, її першою школою взаємовідносин з людьми. На необхідність сімейного виховання, ролі батьків у ньому, створення умов для гармонійного розвитку дитини вказували видатні педагоги-гуманісти П.Ф. Лесгафт, А.С. Макаренко, І.Г. Песталоцці, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький. Серед сучасних – Т.Ф. Алексеєнко, І.В. Братусь, Л.М. Буніна, Т.Г. Веретенко, Ю.Б. Гіппенрейтер, А.Б. Добрович, Л.В. Долинська, Е.Г. Ейдемільер, А.І. Захаров, А.Й. Капська, С.В. Ковальов, В.П. Кравець, Г.М. Лактіонова, В. Леві, Р.В. Овчарова, О.П. Песоцька, Г.К. Радчук, А.С. Співаковська та інші.

Формуванню усвідомленого батьківства присвячені ґрунтовні дослідження О.В. Безпалько, Т.Г. Веретенко, В.В. Гурова, І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової, Р.В. Овчарової та ін. Проблема виховання особистості сім'янина знайшла відображення у ряді дисертаційних і монографічних досліджень вітчизняних психологів і педагогів

(І.В. Братусь, Л.М. Буніна, М.В. Вовчик-Блакитна, Т.П. Говорун, К.Т. Журба, І.С. Кон, Г.М. Лактіонова, І.М. Мачуська, Г.К. Радчук, Р.П. Федоренко та ін.) [1–5]. У дослідженні Н.О. Островської визначено шляхи формування усвідомленого батьківства у діяльності територіальних громад [4]. Однак, спеціальних досліджень, присвячених проблемі формування навичок усвідомленого батьківства у студентській молоді завдяки розробленим навчальним курсам, ще не проводилося. Відзначаємо, що дослідники І.С. Кон, Б.І. Кочубей, Т.П. Юферова, З.А. Янкова акцентували увагу на питаннях ставової відмінності та диференціації соціальних ролей у родині. Дослідженню проблеми становлення й розвитку сім'ї, педагогічної культури батьків, просвітницької роботи з ними, зокрема, з молодими батьками, присвятили свої праці Т.Ф. Алексеєнко, І.В. Гребенніков, І.С. Кон, Р.В. Овчарова, О.П. Песоцька, І.М. Трубавіна та ін. [1; 3; 5].

Важливі аспекти проблеми розвитку соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, вітчизняних та зарубіжних концепцій соціалізації особистості, соціально-педагогічних умов усвідомленого батьківства розглянуті у працях О.В. Безпалько, І.Д. Бежа, З.П. Бондаренко, Т.Г. Веретенко, О.М. Докукіної, І.Д. Зверєвої, А.Й. Капської, О.Л. Кононко, В.Г. Кравця, Г.М. Лактіонової, Л.І. Міщик, В.С. Петровича, С.Я. Харченка та ін. [2; 3; 6]. На наш погляд, у науковій літературі проблема підготовки молоді під час навчання у вищому навчальному закладі до усвідомленого батьківства ще недостатньо розроблена.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Зауважимо, що сімейна компетентність формується через оволодіння різноманітними видами діяльності, які виступають умовами і засобами, необхідними способами для кожного індивіда, через отримання особистого досвіду у різних галузях діяльності. Цього можна досягти, якщо фахівець

усвідомлює важливість справи, яку він проводить, враховує індивідуальні особливості учасника педагогічного процесу, динамічність змін, що відбуваються з ним, розуміє складність процесу розвитку.

Відзначимо, що і у вітчизняній, і у зарубіжній літературі є певні напрацювання щодо тлумачень питання формування готовності молодих людей до усвідомленого батьківства як до діяльності, що полягає у визначенні спланованих і систематичних зусиль з модифікації або розвитку соціальних компетенцій людини за допомогою навчання, для того, щоб досягти ефективного виконання одного чи кількох видів діяльності. На думку вітчизняних дослідників, батьківство – багатовимірне поняття. Так, у енциклопедії для фахівців соціальної сфери знаходимо таке тлумачення *батьківства* – це соціально-психологічний феномен, що є сукупністю знань, уявлень і переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства; процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей [3, с. 121].

У нашому уявленні батьківство як надіндивідуальне ціле найтісніше пов'язане з такими категоріями, як відповідальність, довіра і готовність. Відповідальність пов'язана з певною тривогою, занепокоєнням за долю дитини, її здоров'я душевний і духовний розвиток. Відповідальність визначає спрямованість поведінки батьків: попередити можливі хвороби, нещастя, або полегшити переживання, страждання дитини. Тобто, поведінка батьків спрямована на забезпечення благополуччя дитини і зведення до мінімуму неприємних моментів життя. Слід звернути увагу на те, що виникнення відповідальності може по-різному локалізуватися у часі: задовго до появи дитини на світ, під час вагітності і пологів, відразу після народження дитини або через деякий час. Нерідко

почуття відповідальності у молодих мам з'являється не в пологових будинках, коли вони спілкуються зі своєю дитиною, а вже вдома, коли вони залишаються наодинці з малюком, коли приходить розуміння, що майже все залежить від них, що здоров'я і життя дитини в їх руках. Почуття відповідальності по відношенню до майбутньої або вже народженої дитини у подружжя з'являється далеко не завжди синхронно [2, с. 15-17].

З погляду сучасних науковців, *усвідомлене батьківство* може бути визначене як „сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосуються виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості” [5, с. 48]. Тобто, усвідомлений підхід до батьківства передбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків.

Проаналізувавши дослідження щодо визначення поняття батьківства, підкреслимо, що воно є психолого-педагогічним явищем, складною структурою, яка може розглядатися з погляду системного, комплексного і феноменологічного підходів. Становлення батьківства характеризується узгодженням уявлень чоловіка і жінки про ролі батьків, функцій, розподіл відповідальності, обов'язків. З появою дитини узгодження уявлень набуває іншого виразу, коли теорія починає реалізовуватися на практиці. Зрозуміло, що розвинута форма батьківства характеризується умовною стабільністю і реалізується в узгодженості між батьками та їх поглядами на батьківство. Цю форму батьківства складають такі компоненти як: ціннісні орієнтації подружньої пари (сімейні цінності); батьківські установки та сподівання; батьківські почуття; батьківська позиція; батьківська відповідальність; стиль сімейного виховання. Кожний компонент батьківства включає три складові характеристики: *когнітивну*,

поведінкову та емоційну [2, с. 11; 3, с. 122].

У зв'язку з розглянутим вище, *усвідомлене батьківство* є розвинутою формою батьківства, що включає в себе компонент свідомого ставлення батьків до процесу виховання та розвитку дитини, враховуючи її індивідуальні особливості. Усвідомлене батьківство трактується як взаємодія батьків (чи осіб, які їх замінюють) між собою, іншими членами сім'ї, результатом якого є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини. Усвідомлене батьківство також включає в себе всі перелічені компоненти батьківства і передбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку своїх умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків (О.В. Безпалько, І.В. Братусь) [3, с. 122–123].

На нашу думку, під *усвідомленим батьківством* також можна розуміти свідоме ставлення батьків до процесів виховання, розвитку та догляду за дитиною на всіх етапах її життєдіяльності з метою виховання здорової та зрілої особистості. Висвітлюючи тему батьківства, слід зауважити, що на його розвиток та реалізацію впливає і тип сім'ї, у якій виховується дитина, співвідношення участі батька і матері у вихованні та розвитку дитини. Нагадаємо, що сім'я може бути повною, неповною, багатодітною, прийомною (фостерною), дистанційною та такою, яка виховує дитину з особливими потребами тощо. У залежності від типу сім'ї батьківство як багатокомпонентне явище може набувати своїх особливостей. Розглянутий вище матеріал, показує багатогранність батьківства як соціально-психологічного явища та підкреслює необхідність підготовки до нього у період навчання у вищій школі.

Проаналізуємо сутність підготовки студентів до батьківства на практиці. Зазначимо, що соціальний стан та психологічне самопочуття молоді є важливим показником життєуспішності суспільства, суттєво залежить від можливостей реалізації потенціа-

лу молодого покоління і задоволення потреб різних груп молоді у багатьох сферах життя, а саме: у сфері шлюбно-сімейних відносин.

Нами було проведено опитування 119 студентів різних курсів факультету психології та факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, яке дало можливість проаналізувати характерні тенденції ставлення студентів щодо розуміння ними поняття усвідомленого батьківства, готовності до створення сім'ї, відповідального ставлення до виконання обов'язків подружньої пари та визначення стилю виховання й батьківсько-дитячих відносин. Отже, *предметом* нашого дослідження стало виявлення стану готовності студентів до шлюбу та розуміння ними поняття усвідомленого батьківства. Основним методом дослідження у цій роботі ми обрали анкетну форму опитування, яка найбільш зручна при обробці й аналізі даних, так само дозволяє значно скоротити час збору інформації, чого б не сталося при методі бесіди чи інтерв'ювання.

За **результатами опитування** студентської молоді ми отримали такі дані: найоптимальнішим віком для вступу до шлюбу досліджувані вважають період від 25 до 30 років (48 %), потім – вік від 18 до 25 років (38 %), а 12 % обрали „свій варіант” відповіді. Лише одна людина (2 %) обрала відповідь – від 30 років і старше. Досліджувані також вважають, що шлюб між 23-річними людьми може бути досить перспективним. У цьому віці, як правило, студенти закінчують навчання, отримують професію, визначаються як особистості, дівчата досягають свого фізичного розквіту – це найкращий вік для народження дітей та створення родини. Студенти у своїх відповідях зазначають: чоловічий організм фізіологічно та психологічно формується пізніше, що треба враховувати під час створення сім'ї. Отже, оптимальний вік для створення сім'ї: 21–25 років.

Крім того, в останні роки нестандартних шлюбів, де чоловік молодший за дружину на 5-15 років, стає все більше. Число їх збільшується на 2-3 % щорічно, та як правило, вони розпадаються через 5-6 років.

Тенденція до реєстрації шлюбних відносин під час навчання у закладах освіти спостерігається все частіше. „Цілком прийнятним” та „можливим” таке явище вважають 40 % опитаних; негативно до цього поставились 34 % респондентів. Тобто, якщо існує можливість укладання шлюбу, то навчання не виступає при цьому вагомою перешкодою. Серед опитаних нами студентів у офіційному шлюбі перебувають 8 %, громадянському – 13 %, решта – не перебуває.

Сучасна молодь обирає собі супутників життя, не звертаючи уваги на соціальний статус майбутнього чоловіка або жінки, що засвідчують результати відповідей про цю особливість. Більше половини опитаних відповіли, що для них значення соціального статусу обранця не є дуже важливим (54 %), для 20 % взагалі не має значення, але для 18 % досліджуваних соціальний статус „обранця” є дуже важливим, для 8 % було „важко відповісти”. Тобто, для більшості студентів духовні цінності переважають над матеріальними, про що також свідчать і головні мотиви вступу до шлюбу, які обрали досліджувані. Для більшості таким мотивом виступає „кохання” (76 %), варіант „спільні інтереси” обрали 6 % опитаних, на „свій варіант” указали 16 %, і тільки одна людина головним мотивом обрала „фізичну сумісність у сексуальному плані”; варіант „покращення матеріального стану” не обрав жоден учасник опитування. Більшість молодих людей, які вступають до шлюбу, мотивують своє рішення коханням до іншої людини. Але, аналіз змісту, який вони вкладають у це поняття, виявляє домінування уявлень про нереальне, романтичне кохання. Визначено, що кохання сприяє розвитку подружніх стосунків, однак люди,

орієнтовані лише на свої почуття без збереження духовної близькості, часто відчують розчарування. Також встановлено, що кількість шлюбів, які розпались, більше серед пар, що мотивували своє рішення вступу до шлюбу лише коханням, а не серед тих, хто мотивував це рішення більш раціональними мотивами. Коли людина готова до шлюбу, певним чином змінюється і налаштовується її свідомість, світогляд, якості характеру тощо. Серед найважливіших якостей людини, яка готова до шлюбу, респонденти виокремили такі: здатність матеріально забезпечити родину – 76 %, впевненість у собі та своєму партнері – 70 %, відповідальність – 56 %, моральна готовність до батьківства – 44 %, самостійність – 28 %.

Питання фінансового забезпечення сім'ї та наявність власного житла більш за все турбують сучасну молодь. У зв'язку із економічним становищем країни, придбання власного житла та заробітку коштів є проблемним на сьогодні. І саме це виступає одним із чинників, за яких виникає небажання реєструвати та укладати шлюб й зростає рівень розлучень, що також ілюструють причини, які визначили студенти: зрада, незадовільне матеріальне становище, відсутність житлових умов та свого окремого місця проживання, непорозуміння у родині, одноманітність у стосунках та побуті, несумісність характерів, безвідповідальність, нестабільність життя, різні погляди на життя, згасання почуттів, алко- чи наркозалежність одного з членів подружжя тощо.

Цікавою також є думка про вплив моделі батьківської родини на створення власної. Більше половини опитаних вважають, що модель батьківської родини має значний вплив на створення власної (62 %), 18 % вважають, що це ніяк не впливає, та стільки ж обрали варіант „важко відповісти”, 2 % не замислювалися над цим. Батьки, шлюб яких склався благополучно, дають дітям приклад того, як пови-

нно будуватися спільне життя чоловіка і дружини. Погоджені дії батьків є найважливішою передумовою успішного формування уявлень про сім'ю. На підставі ряду досліджень можна констатувати наявність неусвідомлених тенденцій до повторення у новоствореному шлюбі моделі родини своїх батьків (М.В. Вовчик-Блакитна, А.Н. Волкова), до відтворення моделі відносин батьків у власній родині (З. Цельмер), копіювання досвіду батьківської сім'ї (В.І. Чередниченко) та ін.

Щодо думки про обов'язковість підготовки молоді до батьківства та сімейного життя, за потрібне вважають – 46 % респондентів, не замислювалися над цим – 38 %, і 16 % вважають це не потрібним. Такі результати свідчать про низьке усвідомлення важливості дошлюбної підготовки молоді для створення здорової повноцінної родини. Але ті, хто вважає таку підготовку необхідною, гадають, що цим повинні займатися психологи (35 %), соціальні служби (21 %), сім'я (16 %), навчальні заклади (16 %), усі разом – 12%. На думку досліджуваних, потрібно починати готувати молодь до створення власної родини та батьківства: з 15 років – 46 % опитаних, з 18 років – 24 %, з 10 років – 12 %, „свій варіант” обрали 18 % чоловік. Як бачимо з відповідей, таку підготовку слід здійснювати у сім'ї – у вигляді бесід, розмов, прикладів гідної поведінки батьків; у закладах освіти – у вигляді впровадження навчальних дисциплін з цієї проблеми, виховних заходів тощо.

Свою готовність до створення сім'ї та батьківства на шкалі від 1 до 10 (1 – зовсім не готовий, 10 – цілком готовий), студенти оцінили таким чином: 1 – 8 %, 2 – 10 %, 3 – 6 %, 4 – 14 %, 5 – 20 %, 6 – 8 %, 7 – 12 %, 8 – 10 %, 9 – 4 %, 10 – 8 %. Отже, можна зробити **висновки**: у 18–23 роки молоді люди лише наполовину свідомо готові до створення сім'ї та батьківства. Додамо, що незначний відсоток студентів замислюється над необхідністю дошлюбної підготовки молоді, яка б у свою чергу, при широ-

кому її застосуванні, значно вплинула на свідомість молодих людей щодо створення власної родини, підготовки до повноцінного батьківства, правильного розподілу та збереження сімейних цінностей, уникнення сімейних конфліктів, розуміння один одного, розподілу сімейних ролей, зниження рівня розлучень та появи неповних сімей тощо. Тобто, важливим на сьогоднішній день є розробка програм з підготовки молоді до батьківства саме у вищих навчальних закладах. Належну роль у вирішенні цього питання мають зіграти викладачі психолого-педагогічних дисциплін та куратори академічних груп вищої школи. Отже, проведене емпіричне дослідження ще раз підтвердило гіпотезу про ефективність підготовки студентів до усвідомленого батьківства завдяки певним умовам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведена підготовча робота щодо формування готовності студентів до усвідомленого батьківства була багатою на різні форми і методи як під час аудиторних занять, так і в позанавчальний час.

Констатуємо, що є можливість підвищити свій пізнавально-мотиваційний рівень знань, умінь та навичок на заняттях з курсу „Соціально-педагогічна робота з усвідомленого батьківства”, який викладається на п'ятому курсі (72 год.). Завдання дисципліни – надання студентам відповідних психолого-педагогічних компетенцій стосовно проблеми усвідомленого батьківства та готовності до створення родини.

Резюмуємо, що формування уявлень та готовності студентів до усвідомленого батьківства протягом навчання у вищому навчальному закладі буде ефективним за умов упровадження сучасних освітніх технологій у навчально-виховний процес; поєднання теоретичної і практичної складових підготовки як фахівця, так і особистості, здатної створити здорову і щасливу родину; створення умов для особистіс-

ного й професійного зростання майбутніх педагогів у процесі підготовки до створення родини; набуття умінь і навичок, розвитку особистісних якостей майбутніх батьків; упровадження робочої навчальної програми дис-

ципліни з усвідомленого батьківства тощо.

Подальшого вивчення потребують питання формування навичок усвідомленого батьківства студентської молоді засобами тренінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєнко Т.Ф. Готовність батьків до виховання дитини / Т.Ф. Алексєєнко // Педагогіка і психологія. – 2002. – №4. – С. 37–41.
2. Бондаренко З. П. Опорний конспект лекцій до спецкурсу „Соціально-педагогічна робота з усвідомленого батьківства” / З.П. Бондаренко. – Д.: РВВ ДНУ, 2011. – 28 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
4. Островська Н.О. Формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади : автореферат ... канд. пед. наук, спец. : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Н.О. Островська. Слов'янськ : ДВНЗ „Донбаський держ. педагогічний ун-т”, 2014. – 20 с.
5. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади : метод. матеріали для тренера / авт.-упоряд. : О.В. Безпалько, Т.Л. Лях, В.В. Молочний, Т.П. Цюман; під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2003. – 107 с.